

Mezey Katalin

Pályát kezdeni sokféleképpen lehet. Mezey Katalin első verse az *Elérhetetlen föld* antológiában a *Fobász utoljára*. Így indul:

*Istenem, adj eleséget,
harchoz halálig ellenséget,
forró egédhez kemény szárnyat,
messzeségedhez merész vágyat,*

*csókomhoz adj kerek száját,
szabadságomhoz olaját.*

Ha valamire emlékeztet ez a vers, akkor a *Tiszta szívvel* tisztaságára, a fiatal József Attila jellegzetes magatartására, amelyet a hatvanas évek fiataljai tudatosan is vállaltak a budapesti bölcsészkaron, e híres verset választva folyóiratuk címéül. Mezey Katalin verse nemcsak a tisztaságot, hanem a fiataloságot, s a mindkét motívumból következő teljességvágyat is sugározza magából. S mindezt harci elszántsággal. Az antológia utáni csztendőben megjelent első verseskötetben az idézett vers a második helyre került, megelőzte a *Tópart hajnalban*, amely pedig hozzá képest semleges tájversnek látszik. A két vers között nincs ellentét, a kötet egésze mégis azt mutatja, hogy a pályakezdő Mezey Katalin, amikor a közeletiséget, a forradalmárszerep hagyományait felvállalja, akkor nem azért teszi ezt, hogy csak e hagyomány csapásain haladjon. A halálos harcnál jobban illik hozzá a szabadság olajága, s egyik első nagy életproblémája éppen abból fakad, hogy a „szabadságot”, a társadalmi cselekvés lehetőségét folyamatosan és több életszinten is korlátozottnak kell látnia. Talán ezért is olyan eleven benne a veszélyérzet: nem az ifjúság elmúlásától, hanem elvesztésétől félti önmagát és nemzedékét is: „*Jaj mit ér az ifjúság, ha önmagába fullad!... Nagycsütörtök, nagypéntek, arcomig érő bánat, szabadságom tört virága, van-e hűsvét utánad?*” Kérdéses számára a „hűsvét” elégtétele, reménytelennek tűnik a be- és megérkezés. Illetve van egy mód: a megalkuvás, a „szükségtelen élet félelmének” elhessegetésére. De hát *Miféle világ ez?*, ahol ünnepeink is „értelmetlenül elmúló ünnepek”, ahol a versek lírai hőse nem ismeri „az ellenállás törvényeit”, „az egyhangúság emlékművei közt” jár: a küzdenivágyás rendre tehetetlenségbe fullad, legfeljebb a szélmalomharc látszatsikerét adhatná meg. De ebből a költő nem kér. Azt érzi, hogy létezési jogát állandóan igazolnia kell, s csak utána jönne a neheze: sajátszerűségének elismertetése. Számadásversek, vitaversek születnek, „bíró-ság” előtt érzi magát, de nemcsak személyében, hanem egész nemzedékével, egyetemlegesen. Így a nagy szándékok kisszerűvé válnak, s a kötet címe a konkrét verstől némiképpen elszakadva – ezt a lehetetlen és tehetetlen helyzetet tükrözi: *Amíg a buszra várunk*. Várunk, de valami nagy dologra nem is várhatunk, csupán a buszra.

Ezt az első kötetet, amelynek versei 1960 és 1968 között keletkeztek, nagyrészt ennek a nemzedéki közérzetnek az elemzése hatja át. Ez az elemzés gon-

dolati igényű, s bár szándékait tekintve mindenképpen társadalmi célú, már ekkor benne van csírájában a lélelméleti jelleg is. Mezey Katalin korai közéleti verseit ez teszi sajátossá, s különíti el számos pályatársától. S bár vannak e lírai közérzetnek kiegyensúlyozottabb ellenpontjai is, szinte bizonyosságértékű a komor kijelentés: „Idegen égővek fordulnak fölénk’ eljön a tél, hontalanságunk’ pusztíthatatlan évszaka”.

A pályakezdő évtizedben Mezey Katalin háromféle verstípust dolgozott ki. Időben elsőként az jelent meg, amelyikre a népdalszerű hang és az érzelmi jellegű versépítkezés a jellemző (*Fobász utoljára. Fordított Kőmives Kelemen, Nagycsütörtök, nagyéntek, Befogadni vagy kivetni. Esőkergető, Legyek*). A második verstípust elemző, analitikus versnek nevezhetjük. Az analitikus vers látszólag széttördeli a versegységet, s a montázsstchnikához hasonló eljárással dolgozik. A vers tárgya azonban pontosan körülhatárolt, s így a montázsok szigorúan megszerkesztett láncolatban illeszkednek egymáshoz. Ez végül is azt eredményezi, hogy az analitikus vers egyúttal szintetikus is lesz: a részletek egységgé szerveződnek. (*Hamlet, Kifutópályák, Amíg a buszra várunk, Rendjeleink*)

Az analitikus vers közvetlenül vezet a harmadik típushoz, amelyre a nyelv lehetőségeivel való kísérletezés a legjellemzőbb. A vers tárgyának analízise szinte törvényszerűen hozta magával a vers anyagának analízisét, a lehetséges újfajta kifejezési módok keresését. Az első kötetben ebből a tendenciából még csak mutaványt találunk: az *Ének* című verset. S ez a mű közvetlenül is összeköti az első és a második könyvet, hiszen mindkettőben helyet kapott, jeleül annak, hogy igazi otthona az *Anyagtanulmány* című kötetben van (1977).

Ez a második kötet egyébként is tudatos továbbépítése az elsőnek. A korai népdalszerűség a maga közvetlenségében ugyan már nincs jelen, de hangsúlyosan folytatódik az analitikus verstípus. Az *Albatrosz* ciklus egésze ilyenekből épül, s figyelemre méltó nyitányát jelenti az egész kötetnek. Mindenképpen ki kell emelni a *Határaink* című verset. Sokat írtunk és beszéltünk már a középkelet-európaiság fogalmáról, jelenünk történelmi meghatározottságáról, de korántsem elegendő. E vers mögött a problémalátó gondolkodás bátorsága és tisztázó igénye húzódik meg.

„az az Ilmic császári nyaraló

mert akkor Ilmic Olmütz

és nem is Csehország

hogy néz ma már egy osztrák

s a Monarchia térképére

egy morva

ma

s hogy egy magyar

s egymásra hogy a három

s hogy nézek én

Igy indul a vers, mindjárt a lényegre emelve ki, a meglehetősen viharos múltat, az egymással sokszor összeütköző nemzeti történelmeket. Erre a kiindulópontra épül a *Határaink* gondolati váza, amelynek lényege: múltunk meghatározza ugyan jelenünket, de múltbeli ellentéteinket nem szabad abszolutizálni, megmeredve továbbhurcolni. Hiszen egyenrangú nemzetek élnek itt is, s egyiknek sincs több oka és joga bármit is a másik szemére vetni. A fon-

tos az, hogy bár nehéz próbakon keresztül, de e népek megmaradtak, őrzik nemzeti jellegüket évszázadok után is, minden hódító törekvés, elnyomó hatalom után is. *Kölcsey Ferenc Himnuszának* szép gondolatát, hogy „Megbűnhődte már e nép A múltat s jövőndőt!” tágitja dunatájivá a József Attila-i meghatározás jegyében Mezey Katalin. A „rendezni végre közös dolgainkat” egyre inkább parancssá váló óhaja munkál a vers szemléletében. S ott van a rejtett keserűség, hogy ilyen nehéz történelemmel, ennyi áldozattal a hátunk mögött bűnösnek nézhetnek bennünket, s hogy nem tudnak e népek igazán tiszta tekintettel még ma sem egymás szemébe nézni.

Az *Anyagtanulmány* is hosszabb időszakot ölel át, az 1968 és 1975 közötti évek termését összegzi. A *Határaink* az első évekből való, de szemlélete az egész kötetre jellemző. Ezt igazolja a kötet élén álló mottó is, amely II. Rákóczi Ferenc *Recrudescunt*-jából való: „Számkivetettségen van ott az igazság, valahol az elmének cleve bevett dühössége uralkodik”.

Az igazságkeresés nemcsak a tényekben, hanem a tényeket megnevező fogalmakban is talál kutatnivalót. A pontos megjelenítés szenvedélye vezeti a nyelv kihasználatlan lehetőségeinek kereséséhez a költőt. Kapcsolódik kortárs lírai törekvésekhez is, amikor a nyelv és az irodalmi közlés alapelemeit keresi, de csak addig bontja, csupasztatja anyagát, amíg még megmarad a közlés egysége. Ki ne venné észre a *Beszéd* című ciklus egyes darabjaiban a közvetlen társadalmi mondanivalót. A *Nemzetiségi kérdés* például adalék a *Határainkhoz*: *FRANJA BABA* aranyműves, illetve *siket josip ZLATAR* a két cégtábla szövege. A *Párbucamos osztályok* pedig két érettségiző osztály névsora. Az egyikben olyan nevek vannak, mint Ajtay Zsófia, Detre Villó, Dobó Réka, Ertl Edda, a másikban: Balog Irén, Bálint Mária, Horváth Eszter. S a két névsor alján egyetlen szó: *TALÁLKOZUNK!* Az osztályok kifejezés többjelentésű volta, s a beszélő nevek kiválasztása ezt a formailag semleges szöveget tartalmassá és jelentésgazdaggá tette. A komoly, sőt komor mellett ugyanakkor megvan a szövegnek, s több másnak is a humoros jelentésárnyalata is, amely itt a beszélő nevekből, máshol az élőbeszéd, a hétköznapiság nevetséges elemeiből formálódik.

A különféle verstípusok kimunkálása után Mezey Katalin költészete nem a megállapodottság, hanem egyfajta átmenetiség állapotába jutott. A keresést a továbbkeresés követte, s ezt mutatják az *Elemek* és az *Anyagtanulmány* című ciklusok. Az *Elemek* tulajdonképpen a kimunkált verstípusok lerövidített és részben már egymásrarétegzett változatai, az *Anyagtanulmány* prózaverseket gyűjt egybe. Közülük az *Eltávozott szavak* nyílt ars poética, amely ismét azt bizonyítja, hogy a költő mint társadalmi jelentéssel telített dolgokat vizsgálja a szavakat, a nyelvet. Valóban *anyagtanulmányt* folytat, tudatos cél érdekében.

A második kötet két utolsó ciklusa, a *Szárzsföldi tél* és a *Választás* a szintézisteremtés újabb lehetőségeit ígéri. Egynemű vers itt szinte alig van. A költő általában kétféle verstípust egyesít, s feltűnő, hogy gyakran használja a népdalszerű típust is. Az édesapa emlékét idéző *Rekvium* második része így szól:

*tavasszal majd
bejűzza a víz*

*mellére
lehűződik*

*jubarfa
vánkosárról*

*idővel
eltűnik*

A vers dallama, a természetmotívumokból épülő kép egyszerű szépsége teszi elviselhetővé a halálra következő végső pusztulást, mikor a holttest is eltűnik. Mindezt ilyen tömören, s érzékletesen korábban aligha tudta volna megfogalmazni, ehhez a keresésre is szükség volt.

+

S mi történik közben a *Tiszta szívvel* léthelyzetével? A pályakezdő fiatal értelmiségi nő feleség lesz és családanya, s a harc és a szabadság jelentéstartalmai fokozatosan módosulnak világgképében. A felelősség is más lesz, közvetlenebb és elementárisabb. A szükségtelen élet félelme átváltozik a szükséges élet félelmévé. A család teher is: „türelmetlenség borít el bőrből kítúr a gyermek/ kénytelen leszek megszületni/ ráhagyva ezt a régi vermet”, de ugyanakkor a személyiség elhagyhatatlan részévé alakul az anyaság. Az édesanya világát belső hitelességgel, minden romantikát mellőző pátozzsal fogalmazza meg például a *Szárazföldi tél*:

*nem kérdik hogy kié
fölépítik*

*de ami az enyém
én nem adom*

*én szültem
én neveltem*

*a hátán tengeri
széltörülködő*

A költő történelemszemlélete az évek során nemcsak abban az értelemben alakul át, hogy elmélyül, összetettebb lesz, hanem abban is, hogy a hagyományos forradalmárszerep teljesen elmosódik, s helyébe a reformer, a megőrző képe lép. Ilyen megőrző erő az anyaság, a család is. S így lesz jelképes a *Széchenyi Istvánt* idéző vers, *A folyamszabályozó*, amely szinte kihívóan vállalja, hogy „mégis neki lesz igaza?”. A költő a társadalom sok konfliktusát látva is megmarad cselekvőnek és másokat cselekvésre sarkallónak, de közben sok mindent szemlél kijózanodva. Nem esetleg túlzó álmait kéri számon, sőt magatartása nem is számonkérő, s nem is tragikus hangoltságú, mint több pályatársáé. A normális, alkotó hétköznapiakat szeretné közénk hozni végérvényesen, a rettegés nélküli tevékeny életet. Ez az eszmény, ez a morál, a megvalósítást kereső magatartás teszi gondolatilag is gazdaggá ezt a lírát. S a szerves építkezés tovább folytatódik. Miként az első kötetben csíra volt a második kötet java anyaga, hasonlóképpen csírázik a második könyvben mindaz, ami a harmadikban teljeseedik ki.

+

Romlékonyságtudat... Filozófiai szakszónak is megtenné egy új kategóriát bevezető tanulmányban, de most egy újabb pályaszakaszt bemutató verseskötet talán legjellemzőbb fogalma. Bár így, szó szerint leírva csak egyszer olvasható az *Újra meg újra* című kötet (1985) záróversében (*Ez marad*), visszafelé is

megvilágosító értelmű ez a fogalom. Újra meg újra ezzel, ezzel is szembenéz Mezey Katalin költészete a mostani szakaszban. Úgy gondolom, kétféle okosrólólódik együvé a romlékonyságtudat háttérében. Egyrészt adott a negyvenedik éve körül járó ember eszméltó magatartása, amely abból adódik, hogy az emberélet sűrűjében járva, most már az életidő „felén” valószínűleg túljutva, kifelé, az elmúlás felé kell haladnia. Másrészt adva van a második évezred végének katasztrófaélménye, az emberiség önpusztításának lehetősége. E költészetben nem az énmagát korán öregedővé stilizált lírai hős elégikus borongása jelenik meg. Nem is valamiféle egzisztenciális szorongásélmény a meghatározó. A romlékonyságtudat nagyon pontos, tárgyyszerű kifejezés. A tudati életnek egy olyan rétegét jelöli, amely nyirkos őszi ködként mindent áthat, mindenhol jelen van, de mégsem tartozhat mindig és mindenhol a dolgok lényegéhez.

Ha az emberi élet nagy színtereit nézzük, amelyeket leginkább magánéletnek és közéletnek szoktunk nevezni, kétségtelen, hogy Mezey Katalin költészetében ma a magánéleté a döntő szó. Persze bánjunk csinján ezzel a szóval. Mert mi is az a magánélet? Magánélet-e egy háromgyerekes család és ezen belül a családaya mindennapi élete a maga sok aprónak, jelentéktelenné tünő mozzanatóval a huszadik század utolsó negyedében, Magyarországon? Ha valaha, hát most bizony nem tekinthető csak és kizárólag magánéletnek mindez. A három gyerek ma feladatvállalást jelent. S nemcsak a család nagysága, hanem egyáltalán a családnak, a családi életnek a középpontba állítása is feladatvállalás. Hiszen a mai magyar társadalomnak egyik legkényesebb és legbizonytalanabb színtere a család. Unalomig ismétlgetjük a válság szót, de tenni bizony keveset tudunk ellene. A család megerősítésének két fő útja van. Az egyik a szociális helyzet javítása, a családra háruló anyagi terhek lényeges csökkentése a gyermeknevelés terheinek fokozatos és érdemi társadalmisításával. A másik a köztudatnak olyan irányú formálása, hogy belássa a társadalom: az is az önpusztítás egyik formája, ha felbomlasztjuk a családot.

S mit tehet ilyen helyzetben a költő? A szociálpolitika megváltoztatására nincs módja. Legfeljebb azzal, hogy feltárja, hogy milyen nyomasztóan nehéz egy többgyerekes – véletlenül éppen értelmiségi – család helyzete manapság. Mezey Katalin számos alkalommal utal erre a helyzetre, sőt nem egy versében ezt állítja a középpontba, egészen nyers őszinteséggel: „vetetlen ágyak,/ lógó takarók/ közepén ülök,/ orosz verseket/ fordítok./ Kenyérért, pénzért,/ nem titok.” (*Nem titok*) E vers, úgy látszik, mégis „titokról” lebbentette fel a fátylat, mert többen nehezteltek miatta. Pedig köztudomású, hogy a műfordítás „kenyérkereső” foglalkozás elsősorban. S végső soron minden ember „kenyérért, pénzért” dolgozik. Tágabb összefüggésekbe állítva fogalmaz a *Négylevelű*, amely fájdalmas derűvel veszi sorra, mi lenne, ha a négylevelű lóhere tényleg szerencsét hozna: „Már nem is magunknak/ keresném a szerencsét,/ mindenki-nek legyen,/ annyit összeakarnék.”

Az említett versekben feltárt gondok mindennaposak. De mindennaposok azok az örömtök is, amelyeket a család nyújthat. S gond és öröm együtteséből születik meg az a felelősség, amely e családcentrikus költészetet áthatja, s amely – ne szégyelljük kimondani – hatásában a családi életre is nevel. Az anyai, a szülői szeretet és felelősség emlékezetes versek sorának alapmaga-

tartása: *Semmi több, Három alvó, Nélkülük itthon, Itt maradtam, Száritás, Mezey Katalin, a komputer második saját költeménye, Japánkakasunk halálára.*

Bármennyire családközpontú is egy ember, teljesen soha nem oldódhat fel a családban. Különösen nem, ha alkotó értelmiségi. Mezey Katalin költészetében a *ki vagyok én?* kérdése ugyanolyan hangsúlyos, mint az, hogy *mi lesz a családommal?* Egy bodzafán üldögélő rigó tömör leírása után kérdezi a költő: „Melyik könyvben vagyok/ – tőlem függetlenül –/ ilyen pontosan rögzítve én?” A pontos rögzítés igénye e költészet egyik alapvető vonása. Nemcsak önmagát akarja a költő ily módon megörökíteni, hanem környezetét is, az életet is, meg a tárgyi világot is.

Mély megfigyelésekkel vannak teli azok a sorok, amelyeket ezzel kapcsolatban *Weöres Sándortól* a kötet fülszövegeként olvashatunk: „Mezey Katalinnál nincs elvont emberiség, hanem a környezetébe tartozó emberi lények egyenként vagy kis csoportokban, minden fájdalmukkal és kevés örömmel. S az emberek körül ott röpül a sok levetett ing, mosatlan tányér, szobasarokgyűjtötte, szeretett hulladék. Rácáfol arra a régi tételre, hogy a líra személyi megnyilvánulás. Nem, itt a líra már csak közvetít a személyek között, és minden felolvad ebben az együttélésben, mely csupa izgatott rezgés, de végső lényegében csupa szeretet.” Azzal azonban nem értek egyet, hogy ez a líra már nem személyi megnyilvánulása. Ennek a személyiségnek az is a lényegéhez tartozik, hogy közvetít, hogy együttél, hogy szeret.

A *ki vagyok én?* kérdése nemcsak a családhoz kötődően vetődik fel, hanem kifejezetten énközpontú versek sorában is. Megfogalmazódik a kétely: mi az értelme az emberi létezésnek? Mi az értelme, hiszen: „Nyomot írni, jól olvashatót,/ hogy létem ábécéje fennmaradjon –/ nincs sok reményem.” Másból így fogalmazza meg helyzetét: „A lánc egyetlen láncszemének lenni.” Mindezt bizonyítja, hogy ifjan másféle elképzelésekkel vágott neki a lírai hős az életnek: „Bennem hajdan/ vakmerően nyílt a lélek, a »nyiss nekem tért« homlokomra forrt”. A jelen helyzet azonban feloldhatatlanul fonák:

*A világ fényes
almája a kezemben –
arany tükrén
törött fogam
karcolást sem hagyott.
Elnézem, mert
még mindig érthetetlen,
hogy egymás értékére
miért voltunk vakok?
(Ki bitte volna?)*

A láncszem-problémakört egészen különlegessé az teszi, hogy a lírai hős nem a költőtől esztétikai értékeinek romlékonyságával néz szembe, mint lehetséges veszéllyel. E versek lírai hőse nem költőként és nem is többgyermekes családayaként perel az elmúlással, az életértékek képtesség torzulásával, hanem egészen egyszerűen: emberként. Úgy szól mindannyiunk nevében, hogy akármelyikünk bőrébe bújjik bele, akármelyikünk tudatállapotát rögzíti: „Van-e kajánabb csapda a tudatnál?/ van-e fájóbb a lét-nemlét sebénél” (*Credo*). A válasz a kérdésekre nem filozófiai, hanem etikai síkon teremődik meg:

*Élni az ősi összetartozásért,
nem mások rovására, s nem más helyett,
fenntartani ezt a kétes, kiélt,
jobb híján létező tenyészetet.*

Nem mások rovására, s nem más helyett – ez a sor a romlékonyságtudattal áthatott költői világkép válasza a tudatnak erre a kínzó kihívására. S válasz ez egyúttal a kórnak is, amely többnyire csak lefokozott életet tesz lehetővé, s ahol „Ha Krisztus még egy esztendő megér, nem feszített keresztre magát”.

E pontról visszatekintve még érthetőbb, hogy a család élete oly központi szerepű. Nemcsak a társadalom számára adott mintaprogram van abban benne, hanem a személyiség kiteljesítésének egyik lehetséges útja: az egyéniség lehetetlennek fészülő feladatvállalása. Ezért is lesznek oly fontosak a legszűkebb családi körön túl a tágabb család tagjai is, ezért nem tud az édesapa halálába évek múltán se beletörödni (*Újra meg újra*), ezért olyan fontos az édesanya példája (*Anyám mindig tud valami újat*). Ezért lesz fontos minden pozitív emberi kapcsolat: egy véletlen *Találkozás* „Erdélyben, hatvankilencben”, s ugyanígy a tudatos találkozások: *Molnár Mátyással (Sirató)*, *Weöres Sándorral, Károly Amyval, Payer Istvánnal*, s leginkább *Nagy Lászlóval*. A *Nagy László* a kötet egyik csúcsa: *Vas István* hatvanas évekbeli makámaversei óta e nemben ilyen szépet alig olvashattunk. Egy magatartás és egy ellentét áll e mű középpontjában. A magatartás: a felelősségtudatos, másokért felelősséget vállaló, s e szellemben tevékenykedő élet. Az ellentét: ennek az életnek és a cinikusnak, a felelőtlennek az egyidejűleg való létezése, s az utóbbi könnyebb érvényesülése.

Mezey Katalin első kötete (*Amíg a buszra várunk*, 1970) a színvonalas pályakezdés tényén túl már az első maradandó eredményeket is felmutatta. A második kötet (*Anyagtanulmány*, 1977) ezeket az eredményeket vitte tovább, kísérletezett is, s a tanulságokat öntörvényűen teljesítette ki. Ezt a kiteljesedést tette általánossá, ezt mélyítette el a harmadik könyv (*Újra meg újra*, 1985), s ebbe az irányba mutatnak az újabb költemények is. Az elsősorban nyelvi és versszerkezetbeli kísérletezések után egyneműbbé vált, klasszicizálódott Mezey Katalin lírája. Tárgyias, ámde érzelmeiktől átfűtött a hangja, amely hagyományosnak tetszik, mégis korszerű, mert egy határozott világkép segítségével „pontosan rögzíti” mai világunkat: változót és változatlant, tudatosat és tudatnélkülit, vagyis az egészet.

VASY GÉZA

MEZEY KATALIN

Rosenkrantz és Guildenstern jó haver

Rosenkrantzot, Guildensternt jól fizették:
hullottak a címek, rangok, jogok.

(Az öreg Shakespeare szépet hazudott,
halálukat, hogy Hamlet elrendezte!)

Megkaptak mindent, amit csak akartak,
minden ízében jól ismert a játék.

A szolgálatot az úr megfizette.

Rosenkrantz és Guildenstern jó haver.

A királyfi halál-évfordulóján

emlékművénél ők mondtak gyászbeszédet:

„Legfőbb erénye: jellem és jószándék”.

Hiszen ismerték már iskolatársként.